

Ольга Петрівна ЗАВАДСЬКА,

аспірант Хмельницького університету управління та права,
civil@univer.km.ua

УДК 347.426.6(477)

ПРИНЦИП ПОВНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ОБСЯГУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТА

З'ясовано особливості застосування принципу повного відшкодування шкоди при визначенні обсягу цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акту. Вказується, що основною функцією цивільно-правової відповідальності є повне відновлення порушеного майнового становища потерпілого («відновлювальна»). Для забезпечення виконання цієї функції необхідно, щоб обсяг відповідальності визначався при дотриманні принципу повного відшкодування шкоди. Стверджується, що особа, яка потерпіла від терористичного акту, має право на відшкодування майнової та моральної шкоди в повному обсязі.

Майнова шкода, завдана терористичним актом, може виражатися в таких наслідках: 1) знищенні, пошкодженні, псуванні речей (майна); 2) втраті годувальника, витратах на поховання, спорудження пам'ятника внаслідок спричинення смерті громадянина; 3) витратах на лікування, сторонній догляд, протезування тощо внаслідок ушкодження здоров'я громадянина; 4) втраті заробітної плати та інших доходів внаслідок втрати працездатності у зв'язку з ушкодженням здоров'я; 5) витратах осіб, які постраждали внаслідок терористичного акту, понесених у зв'язку з переїздом в іншу місцевість або необхідністю найму житла тощо.

Обґрунтовано, що в разі виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди, завданої терористичним актом, суди повинні виходити із презумпції наявності в потерпілого моральної шкоди. Це зумовле-

но тим, що передумовою розгляду вимоги про відшкодування моральної шкоди є встановлення судом факту вчинення терористичного акту.

Відшкодування моральної шкоди може бути здійснено в грошовій та іншій майновій формі. У грошовій формі підлягає відшкодуванню моральна шкода, яка підлягає відшкодуванню державою. Відшкодування моральної шкоди, завданої терористичним актом, що підлягає відшкодуванню фізичною особою, здійснюється в будь-якій майновій формі за вимогою потерпілого заявника на розсуд суду. При цьому розмір відшкодування моральної шкоди визначається із врахуванням вимог розумності та справедливості, а також інших критеріїв.

Встановлено, що закріплені у ст. 1193 ЦК України підстави для зменшення розміру відшкодування не можуть повною мірою застосовуватися в разі завдання шкоди терористичним актом. По-перше, положення ч. 4 ст. 1193 ЦК України про зменшення розміру відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, не застосовується (шкода завдана терористичним актом — злочином). По-друге, застосування положення ч. 2 ст. 1193 ЦК України про зменшення розміру відшкодування за наявності грубої необережності потерпілого буде суперечити принципу справедливості щодо потерпілої особи. Внаслідок вчинення терористичного акта людина перебуває в такому психічному стані, коли вона не здатна повністю усвідомлювати наслідки своїх дій та ними керувати внаслідок страху тероризму.

Здійснено критичний аналіз способів відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, викладених у проекті Закону України № 4328 від 29 березня 2016 р. «Про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом».

Ключові слова: терористичний акт, принцип повного відшкодування шкоди, шкода, відшкодування, моральна шкода, майнова шкода, груба необережність, матеріальне становище.

Сьогодні в усьому світі спостерігається тенденція зростання частоти та масштабу терористичних актів (США, країнах Європейського союзу, мусульманських країнах, Україні та ін.). При цьому найбільшу небезпеку становить міжнародний тероризм, пов'язаний із можливістю застосування зброї масового ураження, а також кібертероризм.

Тероризм має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за його існування. Така ситуація зумовлена тим, що притягнути терористів до відповідальності за завдану шкоду досить таки складно, тому такий тягар, як правило, несе держава чи безпосередньо потерпіле населення. Крім того шкода, завдана терористичним актом, становить істотний шкідливий наслідок не лише для конкретної фізичної особи — потерпілого, а також для суспільства та держави загалом. Відповідно особи, які потерпіли таку шкоду, зацікавлені в її повному відшкодуванні. Задовольнити їх майновий інтерес може механізм, закріпле-

ний у цивільному законодавстві (гл. 82 ЦК України) [1], що ґрунтується на принципі повного відшкодування шкоди.

У юридичній літературі проблеми, пов'язані з терористичним актом, були предметом дослідження у сфері кримінального, міжнародного права, політичних інститутів і процесів у працях А. В. Антипенко, В. Ф. Антипенка, О. С. Допілки, В. П. Ємельянова, Ю. А. Іванова, В. С. Канціра, В. О. Коршунова, В. В. Крутова В. Н. Кубальського, І. Р. Серкевич З. А. Шибзухова та ін. Поодинокими є дослідження терористичних актів в аспекті цивільно-правової відповідальності. На сьогодні можна назвати лише наукові напрацювання А. І. Мамушкіної, де вона вирішує питання про способи відшкодування шкоди, завданої терористичним актом [2]. Водночас науковець не дослідила всі аспекти визначення обсягу відшкодування шкоди, завданої терористичним актом.

Водночас низка питань, пов'язаних із визначенням обсягу цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акту, залишилися поза увагою законодавця та вчених, зокрема щодо принципу повного відшкодування шкоди та правила його дотримання при визначенні обсягу цивільно-правової відповідальності за таким деліктом.

Метою статті є визначення особливостей застосування принципу повного відшкодування шкоди при визначенні обсягу цивільно-правової відповідальності за вчинення терористичного акту.

Сучасний тероризм становить домінуючий фактор дестабілізації політичної ситуації у більшості держав і регіонів світу. Він істотно відрізняється від тероризму попередніх періодів історії за ступенем людських жертв, руйнівному впливу на суспільство.

Найбільший в історії терористичний акт було вчинено в Нью-Йорку в США (11 вересня 2001 р.), де було захоплено чотири пасажирські авіалайнери, два з них — направлено на вежі Всесвітнього торговельного центру, третій — на будівлю Пентагону, а четвертий — у бік американської столиці [3]. У Парижі та місті Сен-Дені в Франції (13–14 листопада 2015 р.) мали місце терористичні акти, які відбулися біля стадіону «Стад де Франс», де в цей час проходив матч між збірними Франції та Німеччини, в ресторані «Маленька Камбоджа», барі «Де Карильйон», театрі «Батаклан». Було завдано істотної соціальної шкоди: оголошено в країні надзвичайний стан, перекрито кордони, призупинено роботу всіх навчальних закладів, закрито низку ліній метро, зупинено всі громадські заходи та ін. [4].

Протягом 2018 року в світі було вчинено низку терористичних актів [5] шляхом спрямування транспортних засобів у натовп: у Туреччині у Стамбулі (жовтень), у Великобританії біля ісламського центру в Лондоні (вересень), Вестмінстерського палацу (серпень) та ін. Поширеними випадками терористичних актів є такі, які вчиняються терористами-смертниками, які підривають себе в натовпі. Так, терористи-смертники підривали себе в церквах в Індонезії (травень

2018 р.), в коптських церквах у Танті та Олександрії в Єгипті (квітень 2018 р.) та ін.

На сьогодні продовжують страждати від терористичних актів населення країн Іраку, Афганістану, Сирії, Ізраїлю та ін. Так, на заході Кабула терористичні акти вчинялися у спортивному клубі, в натовпі поліцейських і журналістів, у навчальному закладі, коли студенти перебували в аудиторіях, та інших громадських місцях.

Внаслідок терористичного акту у Франції (13–14 листопада 2015 р.) загинуло 130 людей, які були громадянами 21 країни. Внаслідок терористичного акту на сході Афганістану (11 вересня 2018 р.) загинуло 68 осіб, не менше 165 отримали поранення, а під час терористичного акту в Кабулі (5 вересня 2018 р.) — понад 20 людей, а більш ніж 70 отримали поранення.

У липні 2018 року сталися найбільш криваві терористичні акти в історії Сирії. Як наслідок — загинуло 156 людей (62 цивільних і 94 проурядові бійці). Внаслідок терористичних актів у єгипетських храмах у листопаді 2017 року загинуло 310 осіб, а у квітні 2018 року — 36 пафаян.

Серед останніх терористичних актів слід згадати стрілянину по перехожих і поліцейських біля різдвяного ярмарку у Страсбурзі, що є одним з важливих туристичних визначних пам'яток міста (11 грудня 2018 р.) [6]. Внаслідок стрілянини постраждали шестеро людей, одна людина загинула.

На жаль, в Україні мають місце терористичні акти, що зумовлює необхідність проведення низки заходів для боротьби з тероризмом.

Таким чином, вчиненням терористичних актів порушуються суспільні відносини як всередині країни, так і за її межами. Люди не можуть задовольняти свої інтереси щодо вільного пересування, відвідування релігійних центрів, спортивних, навчальних та інших громадських закладів тощо. Крім того, внаслідок вчинення терористичного акту завдається майнова шкода фізичним, юридичним особам, державі. Фізичні особи також потерпають моральної шкоди. Відповідно виникає питання про відшкодування майнової та моральної шкоди й дотримання основних засад цивільного законодавства.

Основною функцією зобов'язань із відшкодування шкоди є повне відновлення порушеного майнового становища потерпілого («відновлювальна»). Тобто правопорушник зобов'язаний відшкодувати потерпілому всі майнові втрати, понесені внаслідок правопорушення [7, с. 57]. Для забезпечення виконання цієї функції необхідно, щоб шкода була відшкодована в повному розмірі. А це може бути можливим лише за умови, як зазначав О. С. Іоффе, що відповідальність правопорушника буде повністю відповідати розміру завданих ним збитків [8, с. 485]. На обов'язковості дотримання принципу повного відшкодування шкоди вказує законодавець у ст.ст. 1166, 1176, 1192, 1194 ЦК України.

Такий висновок є правильним, оскільки мірою цивільно-правової відповідальності є спричинений наслідок — шкода, завдана пра-

вопорушником. При цьому відшкодування шкоди становить захід цивільно-правової відповідальності, а розмір шкоди є об'єктивною межею відповідальності.

Вищезазначене означає, що виконання відновлювальної функції зобов'язань із відшкодування шкоди та цивільно-правової відповідальності можливе лише за умови дотримання принципу «повного відшкодування шкоди». За цим принципом повинно здійснюватися відшкодування будь-якої шкоди, завданої в недоговірних зобов'язань. Тобто особа, яка потерпіла від терористичного акту, має право на відшкодування майнової та моральної шкоди в повному обсязі.

Майнова шкода, завдана терористичним актом, може виражатися в таких наслідках:

1) знищенні, пошкодженні, псування речей (майна), наприклад: руйнування, пошкодження житлових будинків та інших будівель, споруд, транспортних засобів, особистих речей громадян тощо;

2) втраті годувальника, витратах на поховання, спорудженні пам'ятника внаслідок спричинення смерті громадянина;

3) витратах на лікування, сторонній догляд, протезуванні тощо внаслідок ушкодження здоров'я громадянина;

4) втраті заробітної плати та інших доходів внаслідок втрати працездатності у зв'язку з ушкодженням здоров'я;

5) витратах осіб, які постраждали внаслідок терористичного акту, понесених у зв'язку з переїздом в іншу місцевість або необхідністю найму житла тощо.

Таким чином, відшкодування майнової шкоди тісно пов'язано з майновими відносинами, які становлять правову форму товарно-грошових відносин. Водночас відшкодування збитків становить один із способів відшкодування майнової шкоди.

У разі виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди, завданої терористичним актом суди повинні виходити із презумпції наявності у потерпілого моральної шкоди. Такий підхід особливо важливий, тому що завдання шкоди терористичним актом становить склад злочину. Таку презумпцію можна сформулювати таким чином: *«Будь-яка фізична особа, яка потерпіла від вчинення терористичного акту, визнається потерпілою, якій завдано моральної шкоди»*. Особливість такої абсолютної презумпції моральної шкоди полягає в тому, що особа, яка вчинила терористичний акт, позбавляється права на доказування відсутності своєї вини в завданні моральної шкоди. Це зумовлено тим, що передумовою розгляду вимоги про відшкодування моральної шкоди є встановлення судом факту вчинення терористичного акту. Як слушно зазначає І. П. Майстер: «Встановлення презумпції моральної шкоди у разі порушення всіх особистих немайнових прав фізичної особи, оскільки вони визнаються у Конституції України найвищою соціальною цінністю (ст. 3) та належать усім фізичним особам незалежно від обсягу їх правоздатності та дієздатності» [9, с. 8].

Особливість зобов'язань із відшкодування моральної шкоди полягає також у тому, що «на вимогу про відшкодування шкоди, завданої

каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю» позовна давність не поширюється (п. 3 ч. 1 ст. 268 ЦК України). Це означає, що в разі вчинення терористичного акта, що спричинило фізичний біль та страждання внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (п. 1 ч. 2 ст. 23 ЦК України), а також душевні страждання внаслідок смерті членів сім'ї чи близьких родичів (п. 1 ч. 2 ст. 23 ЦК України), рішення щодо вимоги про відшкодування моральної шкоди суд може приймати незалежно від пропущення строку позовної давності.

Судове рішення не можна ставити в залежність від формул, оскільки в кожному конкретному випадку розміри суми компенсації моральної шкоди зумовлені багатьма важливими обставинами. Крім того, важко наперед встановити, який розмір грошової компенсації може стати еквівалентом перенесених страждань. Особливо це важко запрограмувати наперед у разі завдання страждань вчиненням терористичного акта, який може породжувати різні способи, форми та ступені небезпеки (захопленням заручників у літаку, автомобілях, банківських установах, вибухи на вулицях, бомбардування будинків, населених пунктів, знущання та приниження заручників тощо). Ступінь фізичних та душевних страждань повинен залежати від виду блага, якому було завдано шкоди, глибини та тривалості страждань. Крім того, законодавець встановлює вимогу про врахування індивідуальних особливостей потерпілого. Для цього слід враховувати стать, вік потерпілого та тривалість душевних страждань. Тому вважаємо, що в судовій практиці вирішальне значення у визначенні розміру компенсації моральної шкоди повинна мати судова думка.

Відшкодування моральної шкоди може бути здійснено в грошовій та іншій майновій формі. Визначення її розміру залежить виключно від рішення суду. На нашу думку, у грошовій формі підлягає відшкодуванню моральна шкода, яка підлягає відшкодуванню державою. Відшкодування моральної шкоди, завданої терористичним актом, що підлягає відшкодуванню особою, яка її завдала, здійснюється в будь-якій майновій формі за вимогою потерпілого заявника на розсуд суду. При цьому розмір відшкодування моральної шкоди визначається із врахуванням вимог розумності та справедливості, а також інших критеріїв.

Для окремих випадків завдання шкоди законодавець встановлює винятки з принципу повного її відшкодування. Так, розмір відшкодування може бути зменшено судом у двох випадках:

1) за наявності грубої необережності потерпілого (ч. 2 ст. 1193 ЦК України);

2) залежно від матеріального становища завдавача шкоди фізичної особи (ч. 4 ст. 1193 ЦК України).

У юридичній літературі висловлюється також слушна думка про те, що принцип повного відшкодування збитків може бути обмежено також тоді, коли «його застосування суперечить загальним засадам цивільного законодавства». Як зазначає А. В. Янчук, трапляються випадки, коли повинна підлягати відшкодуванню лише упущена виго-

да без відшкодування реальних збитків (знищення посівів, які мали б перетворитись на врожай) [10, с. 5]. І це є правильним, оскільки посів зернових культур чи посадка інших городніх рослин здійснюються для одержання майбутнього врожаю. Відповідно в разі їх знищення потерпіла особа втрачає можливість одержання такого врожаю, тобто вона потерпіла упущену вигоду. При цьому така особа реальної шкоди не понесла, оскільки купівля насіння, добрива, різних хімікатів, полив, прополка спрямовані на одержання майбутнього врожаю. Такі понесені витрати потерпілим включаються до упущеної вигоди, оскільки складають вартість майбутнього врожаю. Якщо їх розглядати як реальну шкоду, то це призведе до збагачення потерпілого від подвійного відшкодування — реальної шкоди та упущеної вигоди. А це є неправильним.

Таким чином, визначення розміру відшкодування майнової шкоди повинно здійснюватися окремо для кожного випадку її завдання. При цьому слід враховувати всі обставини конкретної ситуації. Відшкодування майнової шкоди повинно здійснюватися з дотриманням принципу повного відшкодування. Водночас кредитор не повинен одержувати від такого відшкодування будь-якої безпідставної вигоди, безпідставного збагачення [11, с. 375].

На нашу думку, законодавчо закріплені підстави для зменшення розміру відшкодування не можуть повною мірою застосовуватися в разі завдання шкоди терористичним актом.

По-перше, положення ч. 4 ст. 1193 ЦК України про зменшення розміру відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища не застосовується. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризмом є суспільно небезпечна діяльність, тобто злочинна діяльність [12]. А згідно з ч. 4 ст. 1193 ЦК України правило про зменшення розміру відшкодування не застосовується в разі завдання шкоди вчиненням злочину. Це означає: якщо шкода завдана терористичним актом — злочином, то майнове становище завдавача шкоди немає значення для зменшення розміру відшкодування.

По-друге, застосування положення ч. 2 ст. 1193 ЦК України про зменшення розміру відшкодування за наявності грубої необережності потерпілого буде суперечити принципу справедливості щодо потерпілої особи.

Терористичний акт вчиняється шляхом «захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом») [12]. Відповідно будь-який терористичний акт породжує серед населення паніку, жах, хаос, істерію тощо. Тобто психічний стан людей, які перебувають у такому психічному стані, який не дозволяє їм повноцінно контролювати свою поведінку. Слід згадати історію поняття «терору», яке ввів Аристотель для позначення особливого типу жаху, який панував у глядачів трагедії у грець-

кому театрі. Це був жах перед невідомим у формі болю, хаосу, руйнування [13].

Головною метою тероризму є нажахати й деморалізувати живе населення. Тобто тероризм є своєрідним засобом психологічної впливу. В психології розрізняють два види страху:

- 1) розумний, коли людина правильно визначає джерело та величину небезпеки та застосовує заходи для її зменшення;
- 2) неадекватний (невротичний), коли людина впадає в апатію чи вчиняє дії, шкідливі та небезпечні для самого себе.

Терористи мають на меті спричинити виникнення серед населення страху невротичного [13].

Таким чином, внаслідок вчинення терористичного акту людина перебуває в такому психічному стані, коли вона не здатна повністю усвідомлювати наслідки своїх дій та ними керувати внаслідок страху тероризму. Відповідно положення ч. 2 ст. 1193 ЦК України про зменшення розміру відшкодування шкоди за наявності грубої необережності потерпілого не повинно застосовуватися.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що *закріплені у ст. 1193 ЦК України підставі для зменшення розміру відшкодування шкоди не повинні застосовуватися в разі завдання шкоди терористичним актом*. Вважаємо за необхідне доповнити ст. 1193 ЦК України частиною п'ятою такого змісту: *«Встановлені у пунктах 2, 3, 4 цієї статті наслідки врахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, не застосовуються у випадках завдання шкоди терористичним актом»*.

У юридичній літературі висловлюються міркування про залежність розміру відшкодування шкоди від форми та ступеня вини її завдавача (Г. К. Матвеев, Х. І. Шварц) [14, с. 128–129; 15, с. 37] Особливість зобов'язань внаслідок завдання шкоди терористичним актом полягає в тому, що терористичний акт завжди вчиняється особами умисно. Тому, якщо слідувати вищевказаним міркуванням, то розмір відшкодування повинен бути збільшений з метою покарання злочинців. Однак такий підхід суперечить цивільно-правовій природі юридичної відповідальності, де каральна функція полягає в негативних наслідках для правопорушника, а не у застосуванні підвищеної відповідальності [16, с. 504–505]. У цьому полягає й відмінність застосування покарання за цивільним законодавством від кримінального законодавства, де за останнім вид і розмір санкції залежить не лише від об'єкта посягання, так і від форми та ступеня вини правопорушника. Крім того, застосування цивільно-правової санкції не повинно призводити до збагачення потерпілого. Тому форма та ступінь вини терористів, які завдали шкоди, не повинні впливати на розмір відшкодування. Шкода повинна відшкодовуватися потерпілому в повному розмірі. На такому положенні, зокрема про недопустимість безпідставного збагачення, наголошували за радянських часів І. Б. Новіцький та Л. О. Лунц [11, с. 376]. Подібну позицію сьогодні висловлює С. Д. Гринько: «Відшкодування шкоди здійснюється на засадах повно-

го відшкодування шкоди, а не залежить від форми вини її завдавача (умисне чи з необережності завдання шкоди завжди породжує єдиний наслідок — відшкодування шкоди в повному обсязі)» [17, с. 481, 492].

Вважаємо, що відступ від принципу повного відшкодування шкоди можливий лише в разі бажання терористів згладити свою вину, сплативши більшу суму відшкодування, ніж розмір завданої шкоди, хоча в житті це є «фантастичним» припущенням.

Слід зазначити, що способи відшкодування шкоди, завданої терористичним актом, відображено у проекті Закону України № 4328 від 29 березня 2016 р. «Про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом» [18]. Водночас вважаємо, що більшість положень цього проекту є спірними, оскільки суперечать основним засадам цивільного законодавства про відшкодування шкоди, а також не врегульовують низку питань про відшкодування шкоди.

По-перше, у цьому проекті надається право лише на відшкодування шкоди, завданої речам (пошкодженням, знищенням). На таке зауваження вже зверталась увага у висновку до цього проекту (реєстр. № 4328 від 29 березня 2016 р.) [18]. Таким чином, поза регулюванням залишилися відносини щодо відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю фізичних осіб, а також моральної шкоди.

По-друге, у разі пошкодження майна (п. 1 ч. 1 ст. 6 цього проекту) [18] потерпілому надається лише право на одержання збитків; відповідно він позбавляється можливістю скористатися правом на відшкодування шкоди в натурі.

По-третє, має місце відступ від принципу повного відшкодування шкоди в разі одержання потерпілою особою страхового відшкодування. У проекті в такому випадку фізична особа, яка одержала страхову виплату за майно, повністю позбавляється права на одержання відшкодування за завдання шкоди терористичним актом (ч. 3 ст. 1 цього проекту) [18]. Однак розмір страхового відшкодування завжди обмежується страховою сумою (ст. 9 Закону України «Про страхування») [19], тому може й не покривати в повному розмірі понесені власником майна збитки. Доречно було б вказати, що особа, яка застрахувала своє майно, життя, здоров'я, працездатність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування їй завданої шкоди має право на одержання від завдавача шкоди чи особи, зобов'язаної за законом здійснити таке відшкодування, різниці між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). Вважаємо за необхідне передбачити таке положення у проекті Закону.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Мамушкіна А. І. Способи відшкодування майнової шкоди, завданої терористичним актом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. № 32. С. 60–63.

3. 11 вересня — трагедія, що сколихнула весь світ. Інфографіка. [11.09.2015, 11:13]. *Українформ*. URL : <https://goo.gl/8Auiбр>.
4. Терористичні акти в Парижі 13 листопада 2015. *Вікіпедія*. URL : <https://goo.gl/xAvsMm>.
5. Теракты 2018 года, список и краткое описание. *POSREDI.RU*. URL : <https://goo.gl/4bHNyo>.
6. Теракт. *Українформ*. URL : <https://goo.gl/6769SR>.
7. Калмыков Ю. Х. Возмещение вреда, причиненного имуществу. Саратов : Изд-во Саратовского ун-ту, 1965. 72 с.
8. Иоффе О. С. Избранные труды : [в 4 т.]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. Т. III. Обязательственное право. 837 с.
9. Майстер І. П. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав фізичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2015. 199 арк.
10. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 20 с.
11. Новицкий И. Б., Луны А. А. Общее учение об обязательстве. М. : Юриздат, 1950. 416 с.
12. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/7n4yWo>.
13. Страх терроризма. *Psyfactor*. URL : <https://goo.gl/xRa8uG>.
14. Матвеев Г. К. К вопросу о вине как основании договорной ответственности. *Юридичний збірник Київського державного університету*. 1948. № 2. С. 128–129.
15. Шварц Х. И. Значение вины в обязательстве из причинения вреда. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. 64 с.
16. Цивільне право України : [в 3 кн.] / за ред. Є. О. Харитоновна, А. І. Дрішлюка. Одеса : Юридична література, 2005. Книга перша. 525 с.
17. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.
18. Про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом : проект Закону України (реєстр. № 4328 від 29.03.2016 р.). *Верховна Рада України*. URL : <https://goo.gl/Kzksfr>.
19. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР, у ред. Закону від 04.10.2001 р. № 2745-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 50.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 5 від 12 листопада 2018 року)

Надійшла до редакції 15.11.2018

Zavadska, O. P. The Principle of a Full Recovery of Harm when Scoping Civil Responsibility for Commission of Act of Terrorism

The article has determined peculiarities to apply the principle of a full redress of wrong when determining civil responsibility for committing a terrorist act. It is pointed out that the main function of civil responsibility is complete restitution of the violated property status of the victim ('function of restitution'). In order to perform this function it is necessary to define the amount of responsibility while observing the principle of full redress of wrong. It is confirmed that the person suffered from terrorist act has the right to reimbursement of property damage and moral injury in full. The property damage committed by terrorist act can be expressed in such consequences: 1) property destruction, damage to property, dilapidation; 2) the loss of a breadwinner, funeral expenses, a monument construction as a result of causing death of the person; 3) treatment expenses, nursing, prosthetics owing to health injury of the person; 4) salary loss and other income due to disability in connection with health injury; 5) expenses of the persons suffered from the terrorist act when moving to other place of residence or renting the dwelling, etc. It is proved that in case of obligations to compensate the moral injury committed by the terrorist act, courts have to proceed from a presumption of moral injury presence at the injured party. A prerequisite to consider the full redress of moral injury is the requirement that court has to determine the fact of commission of terrorist act. The full redress of moral injury can be carried out either in money terms or another property form. The state is a subject to redress moral injury in money terms. A person is a subject to redress moral injury in any property form upon the claim of the offended party by the decision of the court. In addition to that, the court has to take into account requirements of rationality and justice and some other criteria while defining the full redress of moral injury. It is established that the bases to reduce the amount of redress set up in Article 1193 of the Civil Code of Ukraine cannot be fully applied if moral injury is inflicted by the terrorist act. Firstly, it is not possible to apply provisions of p.4, Article 1193 of the Civil Code of Ukraine concerning reduction of the amount of redress committed by an individual depending on his financial status (injury inflicted by the terrorist act is an offence). Secondly, application of provision of p.2, Article 1193 of the Civil Code of Ukraine concerning the reduction of the amount of redress under the condition that there is gross carelessness of the victim will contradict the principle of justice as to the victim. As a result of commission of the terrorist act a person is in such mental condition when he is neither capable to realize consequences of his actions nor to control them due to fear of terrorism. The author has analyzed the ways of the indemnification caused by terrorist act stated in the draft law of Ukraine 'On Indemnification Caused by Terrorist Act', No. 4328, set up on 29.03.2016.

Keywords: *terrorist act, principle of a full redress of wrong, injury, compensation, moral injury, property damage, gross carelessness, financial status.*

